

شاخص‌ها و راهکارهای مؤثر در بهبود درآمد خانواده

عالیه^۱، مرضیه سادات سجادی^۲

چکیده

درآمد خانوار یکی از عوامل کلیدی در تعیین سطح رفاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع است. کاهش یا عدم ثبات درآمد خانوارها به دلیل عواملی مانند بی‌کاری، تورم، مدیریت ناکارآمد مالی و عدم دسترسی به فرصت‌های برابر اقتصادی، موجب کاهش کیفیت زندگی، گسترش فقر و افزایش نابرابری می‌شود. مقاله حاضر به روش توصیفی و باهدف بررسی راهکارهای مؤثر در بهبود درآمد در خانواده، شاخص‌های مختلف این مسئله را تحلیل می‌کند. استفاده از آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، بهره‌گیری از فناوری‌های جدید دیجیتال، ابتکار و نوآوری، ترویج فرهنگ کار و تلاش، مدیریت مالی و برنامه‌ریزی اقتصادی، و اجرای سیاست‌های حمایتی دولت در قالب شاخص‌ها و راه‌حل‌های کلیدی ارائه شده‌اند. تنوع‌بخشی به منابع درآمدی، ایجاد مشاغل خانگی و تشویق به کارآفرینی در کوتاه‌مدت و بلندمدت اثرات قابل توجهی بر افزایش درآمد اعضای خانواده دارند. همچنین، نقش دولت در حمایت از خانواده‌های کم‌درآمد و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه اقتصادی بسیار مهم است. خانواده‌ها با تمرکز بر آموزش و فرهنگ‌سازی می‌توانند علاوه بر افزایش درآمد، توانایی مدیریت هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری را نیز بهبود بخشند.

واژگان کلیدی: خانواده، درآمد خانوار، شاخص، اقتصاد، نوآوری، راهکار، فرهنگ‌سازی.

۱. دانش‌پژوه کارشناسی مطالعات زنان، از کشور پاکستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. استادیار گروه مطالعات زنان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

درآمد خانوار یکی از شاخص‌های اساسی رفاه اجتماعی و اقتصادی بوده که نقش بی‌بدیلی در تأمین نیازهای اساسی، ارتقای کیفیت زندگی و ایجاد امنیت روانی افراد ایفا می‌کند. توانایی یک خانواده در مدیریت منابع مالی خود نه تنها بر سطح زندگی اعضای آن تأثیر می‌گذارد، بلکه در تعیین سطح توسعه‌یافتگی جوامع نیز تأثیر بسزایی دارد. چالش‌هایی مانند بی‌کاری، تورم، کاهش قدرت خرید و عدم دسترسی به فرصت‌های برابر در بسیاری از کشورها به‌ویژه در جوامع درحال توسعه موجب شده تا بسیاری از خانوارها در تأمین نیازهای اولیه خود با مشکلات جدی مواجه شوند.

یکی از اصلی‌ترین پیامدهای ناپایداری درآمد، افزایش فقر و شکاف طبقاتی است. خانواده‌هایی که درآمد کافی برای رفع نیازهای خود ندارند با مشکلاتی مانند سوء‌تغذیه، ترک تحصیل کودکان، کاهش سرمایه‌گذاری در آموزش و بهداشت و در نهایت کاهش مشارکت اجتماعی مواجه می‌شوند. رشد سریع فناوری، تغییرات ساختاری در بازار کار و تغییر نگرش نسبت به مشاغل خانگی و کارآفرینی، فرصت‌های جدیدی را برای افزایش درآمد خانوارها فراهم کرده است.

تحقیقات نشان می‌دهند که بهبود درآمد خانوار تأثیر مستقیمی بر کاهش نرخ فقر، بهبود وضعیت بهداشت و آموزش و افزایش رضایت‌مندی عمومی دارد. در دنیای امروز که بشر با چالش‌های اقتصادی جهانی مانند رکود اقتصادی، بحران انرژی و تغییرات اقلیمی مواجه است یافتن راهکارهایی برای افزایش درآمد خانوار به نیازی فوری تبدیل شده است. مقاله حاضر به دنبال بررسی عوامل مؤثر بر درآمد خانوار، تحلیل چالش‌های موجود و ارائه راهکارهای علمی و عملی برای بهبود شرایط مالی خانواده‌ها است. محورهای اصلی مورد بحث شامل آموزش و توانمندسازی خانواده‌ها، استفاده از فناوری‌های نوین، مدیریت مالی و سرمایه‌گذاری و نقش سیاست‌های دولتی است. هدف نوشتار حاضر این است که با ارائه راهکارهای پایدار و عملی به خانوارها کمک شود تا بتوانند منابع درآمدی خود را افزایش داده و به یک ثبات اقتصادی قابل قبول دست یابند. ضرورت پرداخت به این مسئله در قالب چند عنوان خلاصه می‌شود که عبارتند از:

- افزایش درآمد خانوار باعث کاهش فقر و نابرابری اجتماعی می‌شود؛
- درآمد بالاتر، امکان سرمایه‌گذاری در آموزش، بهداشت و آینده بهتر را فراهم می‌کند؛
- بهبود وضعیت اقتصادی خانوار، رشد اقتصادی و اجتماعی یک جامعه را تسریع می‌کند.
باتوجه به اهمیت این موضوع، مقاله حاضر به دنبال آن است تا با شناسایی چالش‌ها، راهکارهای عملی برای افزایش درآمد خانوار را باتکیه بر تجارب موفق جهانی و محلی ارائه دهد.

۲. چالش‌های اساسی افزایش درآمد در خانواده

یکی از چالش‌های اساسی برای افزایش درآمد خانواده‌ها بی‌کاری و کم‌کاری است. نبود فرصت‌های شغلی مناسب و ناپایداری مشاغل، افراد را با مشکلات جدی اقتصادی مواجه می‌کند. در بسیاری موارد، مهارت‌های افراد با نیازهای بازار کار مطابقت ندارد که این امر، بی‌کاری را تشدید می‌کند. نابرابری اقتصادی که ناشی از توزیع ناعادلانه منابع و فرصت‌هاست دسترسی خانوارهای کم‌درآمد به امکانات اقتصادی و آموزشی را محدود کرده و شکاف درآمدی را عمیق‌تر می‌کند. تورم یکی از مهمترین موانع افزایش درآمد خانواده است، حتی اگر درآمد افراد افزایش یابد افزایش سریع قیمت‌ها باعث کاهش قدرت خرید و بی‌اثر شدن افزایش درآمد می‌شود. براساس نظریه اقتصاددانان، تورم کنترل نشده باعث کاهش رفاه اقتصادی خانواده‌ها می‌شود. (فرجی، ۱۳۹۸، ص ۲۴۵) عدم دسترسی به منابع مالی و اعتباری مانند وام‌های بانکی، خانواده‌ها را از سرمایه‌گذاری و توسعه کسب‌وکارهای کوچک باز می‌دارد. بسیاری از خانواده‌ها توانایی مدیریت مالی مناسبی ندارند و پس‌انداز یا سرمایه‌گذاری صحیحی انجام نمی‌دهند. این امر مانع رشد درآمد آنها می‌شود (کریمی، ۱۳۹۶، ص ۷۵).

نگرش‌های فرهنگی نیز مانعی برای افزایش درآمد اعضای خانواده هستند. کمبود فرهنگ پس‌انداز و برنامه‌ریزی مالی، به‌ویژه در جوامع سنتی باعث می‌شود بسیاری از خانواده‌ها نتوانند به درستی از درآمد خود بهره‌برداری کنند. همچنین، وابستگی بیش‌ازحد به کمک‌های دولتی، انگیزه تلاش و نوآوری را در افراد کاهش می‌دهد. مصرف‌گرایی افراطی و تمایل به خرید کالاهای

غیرضروری موجب کاهش پس‌انداز خانوار و جلوگیری از سرمایه‌گذاری در فعالیتهای درآمدزا می‌شود. (نیک‌نژاد، ۱۳۹۵، ص ۱۴۵) عدم دسترسی به زیرساخت‌های مناسب مانند اینترنت پرسرعت، حمل‌ونقل کارآمد و تسهیلات بانکی موجب کاهش فرصت‌های کسب درآمد برای خانوارها می‌شود (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۳۵۰). برخی سیاست‌های حمایتی دولت‌ها مانند پرداخت یارانه‌های غیرهدفمند باعث افزایش وابستگی خانوارها به کمک‌های دولتی شده و انگیزه آنها برای افزایش درآمد از راه فعالیتهای اقتصادی را کاهش می‌دهد (ملکی، ۱۳۹۸، ص ۲۷۵). بسیاری از خانواده‌ها برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید به سرمایه نیاز دارند، اما بانک‌ها و مؤسسات مالی شرایط سختی برای ارائه وام دارند (صمدی، ۱۴۰۰، ص ۱۹۸). مقابله با این چالش‌ها نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و توجه به ابعاد اقتصادی، آموزشی، فرهنگی و اجتماعی است تا شرایط بهبود درآمد در خانواده فراهم شود.

۳. راهکارهای مؤثر در افزایش درآمد خانواده

افزایش درآمد خانوار یکی از موضوعات مهم در حوزه اقتصاد و توسعه اجتماعی است. با توجه به تحولات اقتصادی، تورم و چالش‌های معیشتی، اتخاذ راهکارهای مؤثر برای بهبود وضعیت اقتصادی خانوارها اهمیت زیادی دارد. برای افزایش درآمد خانواده، راهکارهای متعددی وجود داد که می‌توان آنها را در ابعاد مختلف آموزشی، اقتصادی، اجتماعی و فناوری بررسی کرد. این راهکارها با تمرکز بر توانمندسازی اعضای خانواده، استفاده بهینه از منابع موجود و بهره‌گیری از فرصت‌های نوین اقتصادی، به بهبود وضعیت اقتصادی خانوارها کمک می‌کنند. این راهکارها را در چهار محور راهکارهای فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و دولتی ارائه می‌شود:

۳-۱. راهکارهای فردی

۳-۱-۱. افزایش سطح تحصیلات و مهارت‌های فنی

پژوهش‌ها بیانگر آن است که افزایش سطح تحصیلات، رابطه مستقیمی با افزایش درآمد دارد. (ساخاروپولوس. و. پاترینوس، ۲۰۱۸) آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای می‌تواند امکان ورود افراد

به بازار کار را افزایش دهد. تحصیلات به فرد کمک می‌کند تا مهارت‌ها و دانش تخصصی خود را افزایش دهد. این مهارت‌ها و دانش باعث می‌شود که فرد در بازار کار قابل رقابت‌تر باشد و در موقعیت‌های شغلی با حقوق بالاتر قرار گیرد. افراد با تحصیلات بالاتر، درآمد بیشتری نسبت به افراد با تحصیلات کمتر دارند. این تفاوت درآمد به دلیل افزایش فرصت‌های شغلی، مهارت‌ها، دانش تخصصی، افزایش اعتماد به نفس و مهارت‌های ارتباطی است.

۳-۱-۲. آموزش مهارت‌های بهره‌وری فردی و مدیریت زمان

مدیریت زمان شامل مهارت‌هایی است که به کمک آنها می‌توان برای وقت به بهترین شیوه برنامه‌ریزی کرد تا بیشترین بازدهی را از آن دریافت کرد. این مهارت‌ها به ویژه برای افرادی که کار خود را امروز و فردا می‌کنند بسیار مفید است. (زائریان، ۱۳۸۶) پژوهش‌های وان ایرد (۲۰۰۳) نشان می‌دهد که آموزش مدیریت زمان، رفتارهای متناسب با تنظیم وقت را افزایش و اهمال‌کاری و استرس افرادی که در دوره‌های آموزشی مدیریت زمان شرکت کرده‌اند را کاهش می‌دهد. کمترین دستاوردهای مدیریت زمان عبارتند از: عملکرد و کارایی بهتر، به دست آوردن ۲ ساعت وقت اضافه در هر روز، کسب انرژی بیشتر و فشار روانی کمتر، حس کنترل بیشتر در کارها (تریسی، ۱۳۸۸) که در مدیریت تحصیلی مؤثر است و (مکنزی، و همکاران، ۲۰۰۴) مدیریت زمان که کارایی شخصی را ارتقا می‌بخشد. این امر سبب می‌شود در موقعیت‌های سخت، افراد مقاومت بیشتری کنند و به دور از اهمال‌کاری، وظایف خود را به موقع و به طور کامل انجام دهند. بنابراین، در کارها حس کنترل بیشتری داشته باشند. این احساس از فشار روانی کم کرده و به مرور، مهارت‌های مدیریت زمان افزایش یافته و باعث پیشرفت تحصیلی می‌شود.

فرد با استفاده از روش‌هایی مانند لیست وظایف، تقویم‌ها و برنامه‌ریزی دقیق می‌تواند زمان خود را به خوبی مدیریت و از اتلاف وقت جلوگیری کند. تمرکز بر روی وظایف اصلی و کاهش عوامل حواس‌پرتی به فرد کمک می‌کند تا کار خود را با کیفیت و سرعت بیشتری انجام دهد. تنظیم اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت و برنامه‌ریزی برای دستیابی به آنها به فرد کمک می‌کند تا در مسیر صحیح حرکت کند و به نتایج دلخواه برسد. مهارت‌های ارتباطی قوی به فرد کمک می‌کنند تا با

اطرافیان خود به طور مؤثرتر ارتباط برقرار کند و در صورت لزوم از کمک آنها بهره‌مند شود. شناسایی عواملی که باعث اتلاف وقت می‌شوند مانند رسانه‌های اجتماعی، ایمیل‌های غیرضروری و مکالمه‌های طولانی و حذف آنها از زندگی به افزایش بهره‌وری کمک می‌کند. استفاده از ابزارهای مدرن مانند نرم‌افزارهای مدیریت وظایف، اپلیکیشن‌های مدیریت زمان و تکنیک‌های مختلف مانند تکنیک پومودورو به فرد کمک می‌کند تا زمان خود را به خوبی مدیریت کند.

۳-۱-۳. آموزش مدیریت هزینه و بودجه‌بندی

پیامبر ﷺ می‌فرماید: «اندازه نگه‌داشتن در هزینه کردن، نیمی از گذران زندگی است.» (ابن ابی‌جمهور، ۱۴۰۳، ۲۶۱/۱) مدیریت درآمد در خانواده اهمیت بسیاری دارد. چه بسا افرادی که جزو دهک‌های برتر مالی محسوب هستند، اما به دلیل عدم داشتن مدیریت در مصرف، به صرف هزینه‌های نامتناسب گرفتار و دچار مشکلات اقتصادی می‌شوند. یکی از روش‌های بودجه‌بندی و مدیریت هزینه در خانواده این است که ۵۰٪ از درآمد ماهانه برای هزینه‌های ضروری مانند اجاره، خوراک، قبوض و حمل‌ونقل اختصاص داده می‌شود. ۳۰٪ برای هزینه‌های اختیاری مانند خریدهای غیرضروری، تفریح و سرگرمی در نظر گرفته می‌شود. ۲۰٪ باقی‌مانده نیز به پس‌انداز، سرمایه‌گذاری یا پرداخت بدهی اختصاص می‌یابد. این روش به دلیل سادگی و شفافیت، یکی از محبوب‌ترین روش‌های بودجه‌بندی است.

۳-۱-۴. تنوع بخشی به منابع درآمدی

اگر خانواده تلاش کند که برای مصارف خود فقط متکی به یک منبع درآمدی نباشد امنیت مالی بیشتری خواهد داشت. بنابراین، فرهنگ داشتن چندین منبع درآمدی، امری مثبت ارزیابی شده و در افزایش امنیت مالی خانواده مؤثر است. (مارکوویتز، ۱۹۵۲) برای مثال ترکیب درآمد حاصل از حقوق ماهیانه با فعالیت‌های جانبی مانند تدریس خصوصی یا فروش محصولات دست‌ساز می‌تواند درآمد کلی خانوار را بهبود بخشد. اعضای خانواده می‌توانند با شناسایی مهارت‌های فردی و توانایی‌های خود، مشاغل جانبی ایجاد کنند. تولید صنایع دستی، ارائه خدمات مشاوره‌ای

یا تدریس خصوصی از جمله روش‌های رایج برای افزایش درآمد است. وابستگی به یک منبع درآمد، خانواده را در معرض خطرات اقتصادی قرار می‌دهد. بنابراین، تنوع بخشی به درآمدها از راهکارهای مؤثر است (برایان و همکاران، ۲۰۱۴).

۲-۳. راهکارهای خانوادگی

۳-۲-۱. آموزش اعضای خانواده

یکی از مؤثرترین راهکارهای بهبود درآمد خانواده، آموزش و ارتقای مهارت‌های شغلی اعضای خانواده است. شرکت در دوره‌های فنی و حرفه‌ای و یادگیری مهارت‌های کاربردی، امکان ورود به بازار کار و کسب مشاغل بهتر را برای خانواده‌ها فراهم می‌کند. آموزش کارآفرینی می‌تواند اعضای خانواده را به راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک ترغیب کند. آموزش و افزایش مهارت‌های شغلی اعضای خانواده نقش مهمی در افزایش درآمد دارد. مطالعات نشان می‌دهد که آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، مهارت‌آموزی و کسب توانایی‌های جدید، افراد را برای ورود به بازار کار توانمندتر می‌کند.

۳-۲-۲. ترویج فرهنگ قناعت، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری

پس‌انداز و سرمایه‌گذاری هوشمندانه از راهکارهای مؤثر برای افزایش درآمد خانوار است. نگاه آینده‌نگرانه ایجاب می‌کند که انسان همه درآمد خود را مصرف نکند، بلکه آینده خود را نیز در نظر بگیرد و برای تأمین آرامش خاطر خود در صورت امکان، بخشی از درآمدش را پس‌انداز کند. آینده‌نگری و پس‌انداز کردن در سطح کلان برای تأمین نیازهای جامعه و خانواده اهمیت دوچندانی دارد. در داستان حضرت یوسف علیه السلام آمده است که آینده‌نگری آن حضرت در ذخیره گندم برای تأمین نیازهای آینده مردم است. (ر.ک.، یوسف: ۴۷ و ۴۴) ایشان با آینده‌نگری در ذخیره‌سازی گندم، جان مردم را نجات داد. مدیریت مالی به خانواده‌ها کمک می‌کند تا منابع خود را بهینه مصرف کنند و بخشی از درآمد خود را برای سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارهای کوچک و تولیدی اختصاص دهند. این سرمایه‌گذاری‌ها درآمد پایدارتری را برای خانواده‌ها به همراه دارند.

مدیریت مالی خانوار و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مناسب، یکی از راهکارهای پایدار افزایش درآمد است. تحقیقات نشان می‌دهد که خانوارهایی که مدیریت مالی بهتری دارند از نظر اقتصادی وضعیت پایدارتری دارند (لوساردی و میچل، ۲۰۱۴). خانواده‌ها می‌توانند با سرمایه‌گذاری در بورس، املاک و مستغلات یا کسب‌وکارهای کوچک درآمد پایداری ایجاد کنند.

پیامبر ﷺ فرمود: «آدمی، هرگاه وسایل زندگی‌اش به قدر نیاز فراهم باشد روانش آسایش می‌یابد». (کلینی، ۱۴۰۱، ۱۱/۴) امام رضا علیه السلام فرمود: «هرگاه انسان به اندازه خوراک سالش را فراهم آورد سبک‌بار و آسوده‌خاطر می‌شود». امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام تا زمانی که به قدر خوراک سالشان را آماده نمی‌کردند ملکی نمی‌خریدند (کلینی، ۱۴۰۱، ۴۹/۱). امام صادق علیه السلام به خدمتکارش مصادف فرمود: «زمینی پردرخت یا کشتزاری تهیه کن؛ زیرا هرگاه اتفاق (ناگوار) یا مصیبتی برای انسان پیش آید و او به یاد آورد که پشتوانه‌ای مالی دارد که خانواده‌اش را اداره کند سخاوتمند خواهد بود» (کلینی، ۱۴۰۱، ۹۰/۱). امام علیه السلام آینده‌نگری و پس‌انداز را عامل آرامش و نیکوکاری می‌دانست.

۳-۲-۳. نگرش مثبت به مشارکت زنان در اقتصاد خانواده

مشارکت زنان در اقتصاد خانواده فقط به معنای به دست آوردن فرصت شغلی در خارج از منزل نیست، هرچند این امر نیز در ارتقا وضعیت اقتصادی خانواده مؤثر است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی تأثیر مستقیمی بر افزایش درآمد خانواده دارد. (کبیر، ۲۰۱۴) مدیریت و بودجه‌بندی‌های دارایی‌ها در هر خانواده نیز مهم است. این مسئله با توجه به اولویت‌ها، سلیق و ترجیحات اعضای خانواده تعیین می‌شود. ممکن است تغذیه و شیوه برنامه‌ریزی برای وعده‌های غذایی، استفاده بهینه از امکانات و وسایل منزل، پوشاک و وسایل شخصی هر فرد، نظافت و نگهداری از وسایل و حتی قرار دادن وسایل در مکان مناسب، مراقبت از فرزندان و تأمین سلامت آنها در خانواده جزو برنامه‌های مدیریتی اقتصادی خانواده محسوب نشود و فقط سهام اوراق مشارکت، پول و... برای سرمایه در نظر گرفته شود، اما باید توجه داشت که تولید مواد غذایی، البسه و دیگر مایحتاج و نیز نگهداری وسایل شخصی و جمعی خانواده‌ها که نیاز به یک برنامه صحیح دارد

به دست مدیر شایسته خانه با کم‌ترین هزینه، بالاترین مطلوبیت را در پی خواهد داشت. مدیر خوب خانواده باید بتواند در مواقع کمبود یا حذف برخی امکانات، جایگزین مناسبی را انتخاب کند بدون آنکه تغییری در مطلوبیت ایجاد شود. برای مثال اگر برنج گران یا کم می‌شود، سیب‌زمینی یا نان را جایگزین کند تا با برقراری تعادل بین درآمد و هزینه‌ها منبع تغذیه افراد خانواده تأمین شود، البته رضایت خاطر یا مطلوبیت اعضای خانواده نیز مهم است.

۳-۲-۴. ترویج فرهنگ کار و تلاش

ارزش کار و تلاش، به دست آوردن روزی و ارتقای سطح درآمدی یکی از مسائلی است که ریشه در فرهنگ هر جامعه دارد. تغییر نگرش به شغل و ایجاد انگیزه برای نوآوری نیز از دیگر عوامل مؤثر هستند. فرهنگ کار و تلاش نقش مهمی در افزایش درآمد دارد. تشویق اعضای خانواده به یادگیری مهارت‌های جدید، استفاده بهینه از زمان و بهره‌وری بالاتر، تأثیر مثبتی بر درآمد دارد. (آکرلوف و کرانتون، ۲۰۱۰) بسترسازی فرهنگ کار و تلاش در گام اول در خانواده شکل می‌گیرد و این ارزش‌گذاری از خانواده به سطح جامعه بسط می‌یابد. وقتی افراد کار و تلاش را در قالب یک ارزش درک می‌کنند در میدان عمل در جامعه تمام تلاش خود را به کار می‌برند و وجدان کاری بیشتری خواهند داشت.

۳-۳. راهکارهای دولتی

۳-۳-۱. اصلاحات اقتصادی و مالیاتی

سیاست‌های مالیاتی دولت تأثیر مستقیمی بر درآمد خانواده دارد. اگر دولت از افراد متمول و بیشتر برخوردار، مالیات تصاعدی دریافت کند و مالیات اقشار کم‌درآمد را به همین نسبت کمتر کند، می‌تواند به توزیع عادلانه ثروت کمک کند. (استیگلیتز، ۲۰۱۵) دولت همچنین می‌تواند با معافیت‌های مالیاتی برای کسب‌وکارهای کوچک، انگیزه‌ای برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی ایجاد کند (برد و زولت، ۲۰۰۵). برنامه‌های حمایتی دولتی نیز می‌توانند نقش بسزایی در بهبود درآمد خانواده داشته باشند. ارائه وام‌های کم‌بهره برای راه‌اندازی کسب‌وکار، یارانه‌های هدفمند و تسهیلات مالی در مدیریت هزینه‌ها

و افزایش درآمد به خانوارها کمک می‌کنند. سیاست‌های حمایتی دولت‌ها می‌توانند نقش مهمی در افزایش درآمد خانوار ایفا کنند. ارائه وام‌های کم‌بهره، یارانه‌های هدفمند و حمایت از کسب‌وکارهای کوچک می‌تواند وضعیت اقتصادی خانوارها را بهبود بخشد (بنرجی، و همکاران، ۲۰۱۵).

۳-۲-۳. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی

از مهمترین اهداف اقتصادی کشورها بسترسازی در زمینه افزایش تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی است. بدین منظور ضروری است که در زیرساخت‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری به موقع و به جا صورت پذیرد. به طور کلی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی با افزایش بهره‌وری عوامل تولید، گسترش محدوده بازار، تعادل عرضه و تقاضا، ایجاد اثرات جانبی، ایجاد شرایط رقابتی بهتر و افزایش سطح رفاه باعث افزایش تولید و رشد اقتصادی می‌شود. (اکبریان و قائدی، ۱۳۹۰) دولت‌ها با سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی مانند حمل‌ونقل، ارتباطات و انرژی می‌توانند فرصت‌های شغلی بیشتری ایجاد کنند (آشاور، ۱۹۸۹). توسعه زیرساخت‌ها به بهبود بهره‌وری کسب‌وکارها و افزایش درآمد خانواده‌ها کمک می‌کند.

۳-۳-۳. حمایت از تولید داخلی و کسب‌وکارهای کوچک

حمایت از تولید داخلی و کسب‌وکارهای کوچک به مجموعه اقدامات و سیاست‌هایی گفته می‌شود که باهدف تقویت صنایع داخلی، افزایش رقابت‌پذیری کسب‌وکارهای محلی و کاهش وابستگی به واردات انجام می‌شود. این حمایت‌ها می‌تواند در سطوح دولتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی اعمال شود. برنامه‌های حمایتی مانند وام‌های کم‌بهره، یارانه‌های هدفمند و تسهیلات مالی برای راه‌اندازی کسب‌وکارها یکی از مهمترین راهکارهای افزایش درآمد خانوار است. (اوکید، ۲۰۱۷) دولت‌ها می‌توانند با تسهیل شرایط کارآفرینی، فرصت‌های شغلی جدیدی ایجاد کنند. حمایت از تولید داخلی به دلیل جلوگیری از توقف چرخه اقتصادی و رکود تولید، ایجاد

اشتغال پایدار و کاهش فقر، تقویت بنیه اقتصادی کشور در برابر تحریم‌ها و بحران‌های جهانی، کاهش قاچاق کالا و افزایش کیفیت محصولات داخلی بسیار مهم و سرنوشت‌ساز است. حمایت از تولید داخلی و کسب‌وکارهای کوچک نه تنها به رشد اقتصادی کمک می‌کند، بلکه باعث استقلال اقتصادی و افزایش رفاه اجتماعی می‌شود.

۳-۴. راهکارهای فرهنگی-اجتماعی

۳-۴-۱. تغییر نگرش به کار و اشتغال

نگرش ارزشی نسبت به کار و اشتغال بر میزان درآمد تأثیر دارد. در جوامعی که کارآفرینی و تلاش برای بهبود وضعیت اقتصادی ارزش محسوب می‌شود اعضای خانواده تلاش بیشتری برای رسیدن به جایگاه شغلی و کسب درآمد دارند. بنابراین، زمینه ارتقا و افزایش درآمد در این خانواده‌ها بیشتر فراهم می‌شود. در سیره پیامبر ﷺ فعالیت‌های اقتصادی افراد ارزش بالایی دارد. آن حضرت کارگران و تولیدکنندگان در عرصه اقتصادی را چنان تشویق می‌کرد که در طول تاریخ جوامع بشری، هیچ فرقه و مذهبی چنین جایگاهی برای اساسی‌ترین رکن جامعه یعنی، افرادی که تأمین‌کنندگان حیاتی‌ترین کالای اقتصادی هستند قائل نشده است. انس بن مالک می‌گوید: «هنگامی که پیامبر ﷺ از جنگ تبوک برمی‌گشت سعد انصاری از کارگران مدینه به استقبال آن حضرت آمد. هنگامی که رسول الله ﷺ با او دست داد تحت تأثیر دست‌های زبر و خشن مرد انصاری قرار گرفت. برای همین از او پرسید: چرا دست‌های تو این چنین کوفته و خشن است؟ آیا ناراحتی خاصی به دستان تو رسیده است؟ عرضه داشت: یا رسول الله! این خشونت و زبری دستان من بر اثر کار با بیل و طناب است که با آنها زحمت می‌کشم و مخارج خود و خانواده‌ام را تأمین می‌کنم. پیامبر ﷺ دست او را بوسید و فرمود: این دستی است که آتش (جهنم) آن را لمس نخواهد کرد» (ابن اثیر، ۱۹۷۰، ۱۶۹/۲).

۳-۴-۲. استفاده از کسب‌وکارهای دیجیتال

کسب‌وکارهای دیجیتال و فروش آنلاین نقش مهمی در افزایش درآمد دارد. در دنیای امروز موقعیت‌های جدید که هر روز متنوع‌تر و بیشتر می‌شود فرصت‌های بی‌نظیر و مدرن‌تری را برای کسب‌وکارهای کوچک فراهم می‌کند. (لادون و تراور، ۲۰۲۱) در فروشگاه‌های دیجیتال، بازخوردهایی از خدمات که توسط مصرف‌کنندگان ثبت می‌شود بیش از تبلیغات شرکت‌ها در جذب مشتری اعتمادساز است (زو، ۲۰۱۰). این فناوری‌های جدید، فرصت‌هایی برای توسعه و بازاریابی در زمینه محصولات فرهنگی مانند کتب الکترونیکی فراهم کرده است (کاپاتینا، ۲۰۱۱). شبکه‌های اجتماعی مانند تلگرام، اینستاگرام و فیسبوک نیز فرصت‌های نوینی برای کسب درآمد مانند تبلیغات بیشتر محصولات، بازاریابی، افزایش میزان بازدیدکنندگان و ظرفیت دیده شدن ایجاد کرده است، ابزار قدرتمندی در این زمینه به حساب می‌آیند و باعث افزایش فروش محصولات و خدمات می‌شوند (کاپلان و هانلین، ۲۰۱۰). بسیاری از خانواده‌ها با راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک در شبکه‌های اجتماعی توانسته‌اند درآمد خود را افزایش دهند (بوگینت ال، ۲۰۱۸).

فناوری دیجیتال، بهبود سرعت و کارایی یادگیری افراد را در اجتماع برای اعضای خانواده فراهم می‌کند. استفاده از نرم‌افزارها و ابزارهای آموزشی تعاملی به فهم بهتر و سریع‌تر مطالب کمک می‌کند. آزمون‌های آنلاین یکی دیگر از مواردی است که مهارت‌های افراد را در مسائل مختلف تقویت می‌کند. فناوری دیجیتال همچنین در حوزه آموزش و یادگیری، توانایی ارائه روش‌های نوینی برای افزایش کارایی و سرعت یادگیری دارد. باتوجه به پیشرفت روزافزون تکنولوژی، استفاده از نرم‌افزارها و ابزارهای آموزشی تعاملی این امکان را می‌دهد که مفاهیم بهتر و سریع‌تر درک شوند. این امر برای رشد دانش‌آموزان اهمیت زیادی دارد. (درخشان، ۱۴۰۰) فناوری دیجیتال نیز امکان ارائه محتوای آموزشی به شکل‌های متنوع و جذاب را فراهم می‌کند. از ویدئوها و انیمیشن‌ها تا نمودارها و تصاویر تعاملی، سبب می‌شوند تا مفاهیم به شکلی واضح و جذاب درک شوند. این نوع تنوع در ارائه محتوا باعث می‌شود که هر فرد باتوجه به نیاز و سبک یادگیری خود، بهترین روش برای درک مفهوم را پیدا کند.

۳-۴-۳. استفاده از مدل آزادکاری (فریلنسری)

یکی دیگر از روش‌های کسب درآمد در دنیای امروز، فریلنسری یا آزادکاری است که طرفداران زیادی را به خود اختصاص داده است. این مدل جدید از کسب و کار در جهان نه تنها آزادی عمل در زمان و مکان را به افراد می‌دهد، بلکه امکان کار با مشتریان و پروژه‌های مختلف در سراسر جهان را نیز فراهم می‌کند. با وجود چالش‌هایی که در این زمینه وجود دارد مزایای فریلنسری همچنان این مدل کاری را برای بسیاری جذاب و سودآور می‌کند. در ایران نیز زیر ساخت‌های متعددی برای انجام پروژه‌ها و همکاری بین کارفرمایان و فریلنسرها وجود دارد. طیف گسترده‌ای از پروژه‌ها از طراحی گرافیک و تولید محتوا تا برنامه‌نویسی در این فریلنسرها یافت می‌شود. استفاده از این روش‌های نو و مدرن تحول زیادی در اقتصاد خانواده و جامعه ایجاد می‌کند.

۳-۴-۴. گسترش برنامه‌های آموزشی کارآفرینی

امروزه باتوجه به میزان اهمیت بحث کارآفرینی و تأثیر آن در ارتقای سطح اقتصادی جامعه به تقویت کارآفرینی کم‌وبیش در همه کشورهای دنیا تأکید و دیدگاه‌ها و روش‌های مختلفی برای ارتقای آن ارائه شده که برحسب شرایط هر جامعه می‌توان از آنها بهره گرفت. (سعیدی و مهتدی، ۱۳۸۷) آموزش کارآفرینی و مدیریت کسب و کار به خانواده‌ها کمک می‌کند تا از فرصت‌های اقتصادی بهترین استفاده‌ها را کنند (کوراتکو، ۲۰۱۶). برای مثال، برنامه‌های آموزش کارآفرینی در کشورهای درحال توسعه باعث افزایش درآمد خانواده‌های کم‌درآمد شده است. باتوجه به جایگاه کار و کارآفرینی در جامعه از یک سو و جمعیت جوان کشور از سوی دیگر، شناخت و پرورش ویژگی‌های کارآفرینانه و نهادینه‌سازی فرهنگ کار و کارآفرینی در نوجوانان و جوانان این مرز و بوم ضرورتی انکارناپذیر برای نظام آموزشی محسوب می‌شود. بنابراین، بسترسازی برای تربیت و پرورش کارآفرینان باید از دبستان آغاز شود و تا سطح دانشگاه ادامه یابد (کریمی، ۱۳۹۴).

۴. نتیجه‌گیری

بهبود درآمد در خانواده، مسئله‌ای چندلایه‌ای است و برای ارتقای سطح آن نیازمند رویکردهای جامع و هماهنگ در سطوح فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و حکومتی است. این مسئله نه تنها تأثیرات اقتصادی، بلکه پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و روانی قابل توجهی دارد. بنابراین، باید در خانواده، اجتماع، فرهنگ و دولت، سیاست‌های متناسبی در نظر گرفت که جدای از سیاست‌های دولتی، آموزش و مهارت‌آموزی، فناوری‌های دیجیتال، مدیریت مالی و تغییرات فرهنگی و... باشد. اتخاذ سیاست‌های مناسب در هر یک از این حوزه‌ها باعث بهبود وضعیت اقتصادی خانواده‌ها و کاهش فقر می‌شود. در بعد فردی، آموزش و توانمندسازی اعضای خانواده با ارتقای مهارت‌های شغلی و کارآفرینی یکی از مؤثرترین راه‌ها برای افزایش درآمد خانوار است. مهارت‌آموزی و استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند خانواده‌ها را به منابع جدید درآمدزایی متصل کرده و وابستگی به منابع محدود را کاهش دهد.

از منظر خانوادگی، تقسیم کار عادلانه و مشارکت تمام اعضا در تلاش‌های اقتصادی، میزان بهره‌وری و درآمد خانوار را افزایش می‌دهد. در همین راستا، فرهنگ پس‌انداز، مدیریت هزینه و سرمایه‌گذاری در فرصت‌های پایدار، ثبات مالی و امنیت اقتصادی خانواده‌ها را تقویت می‌کند. در بعد فرهنگی و اجتماعی، نگرش مثبت نسبت به کار، تلاش و استفاده از فرصت‌های شغلی متنوع نقش کلیدی در رشد اقتصادی خانوارها دارد. همچنین، ترویج عدالت اجتماعی و کاهش تبعیض‌ها می‌تواند مشارکت زنان و اقشار محروم را در فعالیت‌های اقتصادی افزایش دهد و به کاهش نابرابری‌ها کمک کند. نقش سیاست‌های دولتی نیز در این زمینه بی‌بدیل است. دولت‌ها می‌توانند با اصلاحات اقتصادی، ارائه حمایت‌های مالی، تسهیل دسترسی به وام‌ها و یارانه‌های هدفمند و همچنین ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای توسعه کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، فضای رشد اقتصادی خانوارها را فراهم کنند. حمایت از تولید داخلی، گسترش فناوری‌های دیجیتال و ارائه آموزش‌های رایگان یا کم‌هزینه از دیگر اقداماتی است که دولت‌ها می‌توانند برای بهبود درآمد خانوار انجام دهند.

در مجموع، بهبود درآمد خانوارها نیازمند همکاری چندجانبه میان خانواده‌ها، جامعه و دولت است. خانواده‌ها باید با ارتقای دانش و مهارت‌های خود، فرصت‌های نوین درآمدزایی را شناسایی کنند. جامعه باید با تقویت فرهنگ کار، عدالت اجتماعی و حمایت متقابل، بستری برای رشد اقتصادی فراهم کند. دولت‌ها نیز با سیاست‌گذاری‌های جامع و اجرای برنامه‌های حمایتی می‌توانند نقش تسهیل‌گر را ایفا کنند. تنها با این هماهنگی چندبعدی می‌توان به بهبود پایدار درآمد خانوارها و ارتقای رفاه اجتماعی دست یافت.

فهرست منابع

۱. ابن اثیر، علی بن محمد،، عاشور، محمد احمد،، بنا، محمد ابراهیم،، و فاید، محمود عبدالوهاب (۱۹۷۰). اسد الغابه فی معرفه الصحاب. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲. الاحسانی، محمد بن علی،، و ابن ابی جمهور (۱۴۰۳). عوالی اللالی فی الحدیث الدینیة. محقق: مجتبی‌العراقی. قم: مطبعه سید الشهدا.
۳. اکبریان، رضا، و قاندی، علی (۱۳۹۰). سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی و بررسی تأثیر آن بر رشد اقتصادی. نشریه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۳(۱)، ۴۸-۱۱.
۴. تریسی، برایان (۱۳۸۸). مدیریت زمان. مترجم: عرب، رضا، و زارع، علیرضا. تهران: بوم‌رنگ.
۵. حسینی، علی‌رضا (۱۴۰۱). توسعه پایدار و زیرساخت‌های اقتصادی. تهران: نشر سمت.
۶. درخشان، علی (۱۴۰۰). پیش‌بینی مشارکت تحصیلی دانشجویان ترکمن از طریق رابطه دوستانه غیرکلامی معلمان زبان فارسی ایرانی. نشریه آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان، ۲۱(۱۰)، ۲۴-۳.
۷. زائرین، سکینه (۱۳۸۶). اثربخشی آموزش مهارت‌های مدیریت زمان بر سهیل‌انگاری کارکنان آموزش و پرورش. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.
۸. سعیدی مهرآباد، محمد، و مهتدی، محمد مهدی (۱۳۸۷). تأثیر آموزش کارآفرینی بر توسعه رفتارهای کارآفرینانه (مطالعه موردی: آموزش‌های کارآفرینی وزارت کار و امور اجتماعی). نشریه توسعه کارآفرینی، ۲(۱)، ۷۴-۵۷.
۹. صمدی، محمد رضا (۱۴۰۰). بانکداری و تأمین مالی خانوار. تهران: نشر نور علم.
۱۰. فرجی، محمد حسین (۱۳۹۸). اقتصاد کلان: نظریه و سیاست. تهران: نشر نی.
۱۱. کریمی، زهره (۱۳۹۴). آموزش کارآفرینی با رویکردی جدید در درس کار و فناوری متوسطه اول. نشریه آموزشی، تحلیلی و اطلاع‌رسانی رشد، آموزش فنی و حرفه‌ای و کار و دانش، ۱(۱۱)، ۶۱-۵۷.
۱۲. کریمی، علیرضا (۱۳۹۶). مدیریت مالی خانوار. تهران: نشر میزان.
۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۷). کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. ملکی، عباس (۱۳۹۸). سیاست‌های رفاهی و عدالت اجتماعی. تهران: نشر نی.
۱۵. نیک‌نژاد، حسن (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی مصرف. تهران: نشر کوثر.

16. Akerlof, G. A., & Kranton, R. E. (2010). *Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being*. Princeton: University Press.
17. Aschauer, D. A. (1989). Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177-200.
18. Banerjee, A. V., Duflo, E., & Kremer, M. (2015). *A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. Poor Economics.
19. Bird, R. M., & Zolt, E. M. (2005). Redistribution via taxation: The limited role of the personal income tax in developing countries. *UCLA Law Review*, 52, 1627.
20. Bryan, G., Chowdhury, S., & Mobarak, A. M. (۲۰۱۴). Underinvestment in a Profitable Technology: The Case of Seasonal Migration in Bangladesh. *Econometrica*, 82(5), 1671-1748.
21. Bughin, J., Hazan, E., Ramaswamy, S., Chui, M., Allas, T., Dahlström, P., & Trench, M. (2018). *Skill Shift: Automation and the Future of the Workforce*. McKinsey Global Institute.
22. Capatina, A., & Touzani, M. (2011). Development of a Web Marketing Plan for an e-Book—Challenges and Opportunities. *Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*.
23. Kabeer, N. (2012). Women's economic empowerment and inclusive growth: Labour markets and enterprise development. *International Development Research Centre*.
24. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
25. Kuratko, D. F. (2016). *Entrepreneurship: Theory, process, and practice*. United States: Cengage Learning.
26. Laudon, K. C., & Traver, C. G. (2021). *E-commerce 2021: Business, technology, society*. London: Pearson Education.
27. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5-44.
28. Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91.
29. McKenzie, K., & Gow, K. (2004). Exploring the first year academic achievement of school leavers and mature-age students through structural equation modelling. *Learning and Individual Differences*, 14, 107-123.
30. OECD. (2017). *The missing entrepreneurs ۲۰۱۷ Policies for inclusive entrepreneurship*. OECD Publishing.
24. Psacharopoulos, G., & Patrinos, H. A. (2018). Returns to investment in education: A decennial review of the global literature. *Education Economics*, 26(5), 445-458.
31. Rafael Garcia-ros, Francisco perez-Gonzalez and Eugenia hinojo, (2004). Assessing Time Management Skills as an Important Aspect of Student. *School Psychology International*, 25, 167- 183.
32. Stiglitz, J. E. (2015). *The great divide: Unequal societies and what we can do about them*. New York: W. W. Norton & Company.
33. Van Eerd, W. B. J. (2003). teaching time and organizational management skill to first year health science student: does training make a difference. *journal of further and higher education*, 28, 261-276.
34. Zhu, F., & Zhang, X. (2010). Impact of online consumer reviews on sales: the moderating role of product and consumer characteristics. *Journal of Marketing*, 74, 133- 148.

